

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 101 1980

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00467-X (häftad)

ISBN 91-22-00469-6 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981

Det kommer sig av ett – om man betänker hans dramadefinition – överraskande förhållande: den konkreta exemplifieringen är genomgående i form av citat eller referat från bokutgåvor av skrivna dramer. Till teatern finns endast mer generella hänvisningar till scenformer och spelsätt från hela epoker. Det är inte utan att Pfister härigenom ibland motsäger sig själv. Ett exempel är avsnittet s. 73–79 om förhållandet mellan språklig och icke-språklig informationsförmedling i ett drama. Här demonstrerar Pfister på ett utmärkt sätt med citat från bokutgåvor av *Ett dockhem*, *Major Barbara* och *I väntan på Godot* olika typer av relationer – identitet, komplettering och diskrepans – för att sedan avsluta med att säga att denna typ av relationer *endast* kan analyseras »am inszenierten dramatischen Text».

Vad Pfister här och på andra håll visar, men som han inte ger den plats det förtjänar i de översiktliga teoretiska resonemangen är att redan när en dramatiker skriver ett drama tänker han utifrån ett utnyttjande av icke-lingvistiska optiska och akustiska koder. Pfisters mycket intressanta resonemang om förhållandet mellan olika kommunikationssystem kan också utnyttjas för en analys av ett skrivet drama förutsatt att man beaktar att den fiktiva värld som framställs i ett sådant hela tiden är tänkt ur ett åskådarperspektiv. Eljest finns ingen strukturering för teatern. (Termen »åskådarperspektiv» använder jag därvid i en mer elementär mening än Pfister. Jämför min uppsats *Dramatikern Lagerkvists utgångsläge i Samlaren* 1978.)

Den rika exemplifieringen från dramer i deras skrivna form är alltså av stort intresse för just den som vill studera hur en strukturering för teatern sker redan vid skrivbordet. Pfisters bok har här mer att ge än någon motsvarande framställning jag känner till.

Bengt Larsson

Erland Lagerroth: *Litteraturvetenskapen vid en korsväg. Traditionell forskning Marxism Strukturalism Hermeneutik Humanism Finalism*. Rabén & Sjögren. Sthlm 1980.

På försättsbladet till sin bok *Litteraturvetenskapen vid en korsväg* har Erland Lagerroth låtit trycka av två begrundansvärda citat. Det första är hämtat från Tegnér's dikt *Hjälten*: »Evigtt kan ej bli det gamla, / ej kan vanans nötta läxa / evigt repas upp igen»; det andra är det välkända ordstivet att man inte skall kasta ut barnet med badvattnet. Tillsammans ger de en god föreställning om Lagerroths ambition; han vill granska såväl det han kallar »traditionell forskning» som de nya riktningarna inom litteraturvetenskapen, och av det bästa av allt detta vill han skapa riktlinjer för den framtida forskningspraktiken. Mot slutet av sin bok framhåller Lagerroth också att hans tal om en korsväg inte är avsett att suggerera fram Herkules' vägval; han vill tvärtom se korsvägen, inte som en skiljeväg, utan som en mötesplats. Det är en sympatisk inställning.

Bakom Lagerroths arbete ligger ett sedan länge dokumenterat intresse för nya teorier, och hans framställning har stöd i en beläsenhet av imponerande bredd. Även den som ställer sig kritisk till diskussionen i Lagerroths bok – mera härom nedan – har mycket att hämta i form av

uppslag och lästips. Med undantag för inledningskapitlet har de olika avsnitten tidigare varit särpublicerade. De har dock bearbetats till en helhet, där skarvarna endast emellanåt kommer i dagen.

En komplikation med Lagerroths bok, vilken genast faller läsaren i ögonen, är dess begränsade format. Det torde vara en omöjlig uppgift för vem det vara månne att på mindre än trehundra sidor täcka det väldiga fält, som framställningen spänner över. Det visar sig också rätt snart, att boken *inte* kan fungera som någon egentlig handbok över de olika riktningar den tar upp (vilket bl. a. baksidestexten hävdar). Det torde i stället vara så att Erland Lagerroth, som ju har ett djupt känt intresse för just texttolkning, har undersökt de olika riktningarna för att där finna stöd för den verksamhet han önskar främja. Det är också så, att Lagerroths egen bok från 1976, *Romanen i din hand*, till slut får framstå som ett exempel – det enda riktiga exemplet om jag läst rätt – på den typ av forskningsprogram, som Lagerroth abstraherat ur de tidigare presentationerna. En ofrånkomlig nackdel med den typen av eklektisk läsning och presentation är att konturerna suddas ut, och Lagerroth laborerar till slut med begrepp av typen »strukturalismens hermeneutik». I det ljuset blir alla katter grå. Därmed står det åtminstone för mig klart, att Lagerroths bok bör läsas som ett personligt debattinlägg, inte som en karakteristik av de olika forskningstraditioner. (Det skall då genast medges att Lagerroth inte ett ögonblick söker dölja att hans skrift är ett debattinlägg, men *därtill* reser boken även anspråk på att vara en handbok.)

Om man har den bakgrunden klar för sig, blir det förstället att Lagerroth låter den ljumma uppskattning, som hans egen forskning rönt, spela en så stor roll, då han vill teckna den traditionella forskningens vetenskapliga ideal. Med hjälp av ymniga citat från olika sakkunnigutlåtanden menar sig Lagerroth kunna visa hur inflytelserika litteraturvetare konsekvent nedvärderat den typ av forskning som sysslar med litterär tolkning till förmån för den forskning som endast syftar till att »samla och utreda 'fakta', fakta och enkla relationer mellan fakta» (s. 59). Lagerroth tycker sig även kunna skönja konturerna av den traditionella forskningens bakomliggande ideologi:

»Idealet är en *encyklopedisk* forskning, och man tävlar på ett lätt skolpojksmässigt sätt i att 'täcka in' litteratur från så många olika tider och språkområden som möjligt. Därvid blir teoretiska problem något besvärande, som man skjuter åt sidan, eller snarare: de existerar inte. Litteraturhistorien ter sig i princip oproblematiske: det gäller bara att arbeta sig igenom det 'givna' stoffet. Kunskap och insikt i teoretiska frågor räknas därför inte – de är inte lärdom utan 'lärdomsbjafs'.» (s. 62)

Mot detta ställer Lagerroth sitt alternativ. Ett ofta återkommande honnörsord i hans framställning är *dialektisk*. Det litterära verket sägs vara en process, där delarna fungerar i en ändamålsmässigt bestämd helhet, och verket måste också analyseras som en sådan. Denna process är vidare gränsöverskridande och nyskapande och därmed i princip oavslutad. Lagerroths modell öppnar sig på så sätt även för läsarens medskapande. I Lagerroths framställning tenderar t. o. m. läsaren att bli mer central än författaren: »Men finalismen inskränker inte den finala synpunkten till *författarens* avsikt: lika viktigt eller viktigare

är det ändamål, som läsaren finner styra verkets helhet och funktion.» (s. 230)

Denna syn på det litterära konstverket som en dialektisk process är kärnan i Lagerroths bok. Utifrån denna uppfattning beskriver Lagerroth också var han anser att gränsen går mellan traditionell och alternativ litteraturforskning: »Jag tror emellertid att det är här – mellan å ena sidan fakta och enkla relationer mellan fakta och å andra sidan dialektiska relationer – som vattendelaren går mellan 'hävduvunna litteraturhistoriska metoder' och de nya alternativen.» (s. 71)

Av marxismen tycker sig inte Lagerroth ha så mycket att lära. Han räknar den till godo, att den förmått visa på objektivitetsbegreppets problematiska natur, likaså har han naturligtvis tagit fasta på dess dialektiska grundåskådning. Dock menar Lagerroth att det är orätmätigt att knyta dialektiken till just Marx: »Var och en som tänker och forskar kan själv komma till sådana insikter.» (s. 120) Lagerroth synes övertygad om att marxistisk forskning djupast sett rymmer totalitära anspråk, och de avsnitt som behandlar marxistiskt inspirerade forskare är också de mest polemiskt hållna. Framställningen tenderar då att bli väl ytlig; om Kurt Aspelin heter det t. ex. på ett ställe att hans »motto har varit: alternativ i hela världen förena er, förena er i kontrakurs mot etablerad forskning!» (s. 168).

Inte heller den renodlade strukturalismen sägs duga som grund för en ny litteraturvetenskap, däremot finner Lagerroth att Jan Mukařovskýs dialektiskt orienterade strukturalism är användbar; den gör det möjligt att »förstå och studera processen genom verket, processen från författaren till läsaren och verkets process genom samhället och historien» (s. 180). Till Mukařovskýs strukturalism fogar Lagerroth hermeneutiken, som ger tolkningens teori.

Det avsnitt som behandlar den litterära hermeneutiken är bokens kortaste. Det låter sig delvis förklaras av att Lagerroth redan tidigare presenterat hermeneutiken, utförligast i *Romanen i din hand*, men det är också så att det hermeneutiska synsättet genomsyrar boken i dess helhet. Det komprimerade framställningssättet i just detta kapitel får dock beklagliga konsekvenser; Lagerroth underlåter att precisera sig och diskutera komplikationer. Redan inledningsvis gör han, i mitt tycke, en otillbörlig förenkling: det komplicerade hermeneutiska växelspelet mellan textens förståelsehorisont och uttolkarens, vilket i bästa fall kan resultera i det Gadamer kallar *Horizontverschmelzung*, reduceras av Lagerroth till *dialog* (vilket sägs vara detsamma som dialektik). Likaså tycker jag att Lagerroth underlåter att upprätthålla distinktionen mellan de två begrepp som Hirsch benämner *meaning* och *significance*, vilket i sin tur leder till, vilket Lagerroth också skriver, en relativisering av sanningsbegreppet:

»Texten möter upp med sin betydelseram, och inom den måste alla tolkningar hållas, de måste alltid kunna beläggas i texten. Däremot innebär det en relativisering av det vanliga enkla sanningsbegreppet. En tolkning kan sägas vara sann för den tolkaren i den situationen, men i övrigt måste man tala om *giltiga* tolkningar. En tolkning är giltig, om den kan beläggas i texten, men den behöver därför inte var den *enda* giltiga (eller sanna). En annan tolkare kan från *sina* utgångspunkter nå fram till en annan

tolkning, som också den överensstämmer med texten och därför är giltig eller sann.» (s. 184)

Mot detta vill jag med bl. a. Hirsch hävda, att man bör skilja mellan den tolkning som ligger i författarens intention (vilken givetvis inte behöver vara medveten) och andra utläggningar. Endast den tolkning, som utgår från författarintentionen och ingenting annat, bör kallas en giltig tolkning. Endast då kan man nå någon form av consensus – och kan man inte det, rämnar den vetenskapliga grunden. Naturligtvis är det sedan också legitimt att läsa texten på andra sätt, t. ex. för att finna dess speciella innebörd för läsaren. Det förvånar mig också att Lagerroth nöjer sig med att referera Atle Kittang i stället för att gå direkt till Gadamer, då han vill redogöra för dennes teorier.

Mot slutet av sin bok vidgar Lagerroth perspektivet till att gälla, inte endast litteraturvetenskapens problem, utan humanioras ställning över huvud. Särskilt intressant är hans presentation av Sartres program i *Critique de la raison dialectique*, där Lagerroth i stor utsträckning kan bygga vidare på Gunnar Brandells framställning i *Revolt i dikt* (1977). Lagerroth tar där fasta på humanioras speciella natur, som sägs bestå däri att humaniora, till skillnad från naturvetenskaperna, kan undersöka människans förmåga att »överskrida de givna förutsättningarna och skapa något nytt och helt (i form av en handling, ett verk, en tolkning)» (s. 228).

Men Erland Lagerroth nöjer sig inte med att hävda de humanistiska vetenskapernas särart, han går även ett steg längre och skisserar ett slags vetenskapernas hierarki, där humniora i kraft av sin systemöverskridande förmåga blir »inte underordnad eller sidoordnad naturvetenskapen utan *överordnad* den» (s. 254). Till det berättigade i dylika anspråk ställer jag mig tvivlande; jag tror inte heller att humanistisk forskning är betjänt av dem.

Björn Sundberg

Sveinn Skorri Höskuldsson (ed.): *Ideas and Ideologies in Scandinavian Literature since the First World War*. Proceedings of the 10th Study Conference of the International Association for Scandinavian Studies. University of Iceland. Institute of Literary Research. ODDI H.F. Reykjavík 1975.

Alex Bolckmans (ed.): *Literature and Reality: Creatio versus Mimesis. Problems of Realism in Modern Nordic Literature*. Proceedings of the 11th Study Conference of the International Association for Scandinavian Studies. University of Ghent. Scandinavian Institute. Ghent 1977.

Bland de resultat symposier brukar avsätta hör föredrag och efterföljande debatter sällan till de mer minnesvärda inslagen. Det är ofta en generande upplevelse för utomstående att ta del av de mer eller mindre anspråksfulla publikationer som till eftervärlden bevarat de förhandlingar som förts. Med desto större glädje läser man därför igenom två digra uppsatssamlingar från IASS' (International Association for Scandinavian Studies) sessioner i Reykjavík och Gent några sommarveckor 1974 och 1976.

Som framgår av titlarna rörde man sig över lika rika som svårbemästrade problemområden. Sammankomsten på Island inleddes med fem föreläsningar över ideologiska